

8873

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ ΠΑΡΑ ΠΛΩΤΙΝΩ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

BIZ 01/2673

Μ Ο Υ Σ Ε Σ

Ἐκδόσεις Ἀρμός

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ ΠΑΡΑ ΠΛΩΤΙΝΩ

Τὴν σειρά Μοῦσες διευθύνει ὁ Στέλιος Ῥάμφος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ISBN 960-7102-68-1
© Ἐκδόσεις ΑΡΜΟΣ
Μαυροκορδάτου 7, 106 78 Ἀθήνα, τηλ. 3830604

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΙΖΥΗΝΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ
ΠΑΡΑ ΠΛΩΤΙΝΩ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Φ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Σχεδιάσμα Εισαγωγής
ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΛΙΓΑ

Μ Ο Υ Σ Ε Σ

Ἐκδόσεις Ἀρμός

ΕΡΤΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Σχεδιάσμα Εισαγωγής

Όταν, μετά τὸν θάνατο τοῦ προστάτη καὶ χρηματοδότη του Γεωργίου Ζαρίφη, τὸν Μάρτιο τοῦ 1884, ὁ Βιζυηνὸς ἐπανῆλθε στὴν Ἀθήνα, βρισκόταν στὸ ἀποκορύφωμα τῆς δημιουργικῆς του δραστηριότητος. Ἡ παρουσία του εἶχε ἤδη γίνῃ ἐκεῖ αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο, ὅταν εἶχαν δημοσιευτεῖ στὸ περιοδικὸ Ἔστια τρία ἀπὸ τὰ διηγήματά του, καθὼς καὶ ἡ πολυτελὴς πρώτη ἔκδοση τῆς συλλογῆς ποιημάτων του μὲ τίτλο Ἀτθίδες αὔραι, στὸ Λονδῖνο. Ὁ ἴδιος δὲν εἶχε προλάβῃ ἀκόμη νὰ συνειδητοποιήσῃ πόσον φθόνον προκαλοῦσαν στὸ κάπως ἐπαρχιωτικῆς νοοτροπίας ἀθηναϊκὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς οἱ ἐξαιρετικὲς φιλοσοφικὲς σπουδές του στὴ Γερμανία¹, οἱ ρομαντικὲς του καινοτομίαι σὲ συνδυασμὸ μὲ τίς λογοτεχνικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς του διακρίσεις²,

1. Κοντὰ σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς διαπρεπέστερους δασκάλους τῆς ἐποχῆς του, ὅπως ἦσαν ὁ Rudolf Hermann Lotze (1817-1881) στὴν Γοτίγγη, ὁ Wilhelm Wundt (1832-1920) στὴ Λειψία καὶ ὁ Eduard Zeller (1814-1908) στὸ Βερολῖνο. Βλ. σχετικὰ Κ. Μαμώνη, "Ἡ ἀκαδημαϊκὴ σταδιοδρομία τοῦ Βιζυηνοῦ", *Θρακικὰ Χρονικά* 30 (1973), 57.

2. Εἶχε βραβευτεῖ δύο φορές στὸν Βουτσιναιῖο ποιητικὸ διαγωνισμὸ

ή ἐπιδοτούμενη κοσμοπολίτικη ζωή του³, και ἡ ὡς ἀντήχηση ἐκ τῆς Ἐσπερίας εἰσαγόμενη ἀναγνώρισή του⁴. Ἔτσι, μέσα στὴ χρονιά, δημοσίευσε δύο ἀκόμη — ἴσως τὰ πιὸ φιλόδοξα — διηγήματά του⁵, καθὼς και τὴν προκείμενη μελέτη, ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε ὡς ἐπὶ ὑφηγεσία διατριβῆ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν και ἀπέφερε τὴν ἀ-

(1874 και 1876), ἐνῶ ἄλλη μιὰ φορά ἀπέσπασε ἔπαινο (1877). Ἡ διδακτορική του διατριβὴ *Das Kinderspiel in Bezug auf Psychologie und Pädagogik* δημοσιεύτηκε στὴ Λειψία τὸ 1881.

3. Βλ. ἐνδεικτικὰ Κ. Μαμώνη, Ἐνάστερα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ και τὸ ἔργο του Βιζυηνοῦ, *Διαβάζω* 278 (8-1-92), 18-9 και Π. Μουλλᾶς, *Γ. Μ. Βιζυηνός: Νεοελληνικὰ Διηγήματα*, δευτέρη ἔκδοση, Ἀθήνα 1994, ρλε'-ρλς'.

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διατριβὴ του και τὴς Ἀθίδες αὔρες, στὸ ἐξωτερικὸ εἶχε κυκλοφορήσει ἐπίσης ἡ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ διηγήματος Ἐνάστερα τῆς μητρός μου, στὸ περιοδικὸ *La Nouvelle Revue* (Ἀπρίλιος 1883). Ὁ Μουλλᾶς, ὁ.π. ξε'-ξθ', περιγράφει μὲ ζωηρότητα τὴς ἀντιδράσεις τῶν ἀθηναϊκῶν κύκλων ἀπέναντι στὸν ἴδιο και τὸ ἔργο του, ποὺ τὸν ὀδήγησαν βαθμιαῖα στὴν ἀπομόνωση και, ἐνδεχομένως, στὸν ἐγκλεισμό του στὸ Δρομοκαῖτειο φρενοκομεῖο, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1892. Βλ. ἐπίσης Ν.Ι. Βασιλειάδης, Ἐνάστερα ἐν Φρενοκομείῳ, *Ποικίλη Στοά* 10 (1894), 145 και Ἀ. Σαχίνης, Ἐνάστερα τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ, *ΕΕΦΣΠΘ* 10 (1968), 322-4.

5. Ἐνάστερα τῆς παλαιᾶς ἱστορίας και Ἐνάστερα τῆς ζωῆς του ταξείδιον (σσ. 104-167 και 168-201 στὴν ἔκδοση ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Μουλλᾶς, ὁ.π. Ὅλες οἱ παραπομπές πιὸ κάτω σὲ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ εἶναι σὲ αὐτὴ τὴν ἔκδοση). Ὅπως και τὰ προηγούμενα, τὰ δύο αὐτὰ διηγήματα ἔχουν ἐντονα αὐτοβιογραφικὰ χαρακτηριστικὰ και τὸ πρῶτο ἀπηχεῖ κυρίως τὰ χρόνια ποὺ ὁ συγγραφέας σπούδαζε και ταξίδευε στὸ ἐξωτερικὸ (1875-1884).

ναγόρευσή του, στις 6 Φεβρουαρίου του έπομένου έτους, ως ύφηγητῆ τῆς 'Ιστορίας τῆς Φιλοσοφίας. 'Η συγγραφή της, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, πραγματοποιήθηκε, ἢ τουλάχιστον ολοκληρώθηκε, κατὰ τῆ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στοῦ Λονδῖνο (Νοέμβριος 1882 - Μάρτιος 1884), ὅποτε γνωρίστηκε καὶ μὲ τὸν ἐκεῖ πρεσβευτῆ τῆς 'Ελλάδος Πέτρο Βράιλα- 'Αρμένη". Σὲ αὐτὴν συγκεφαλαιώνει πορίσματα στὰ ὅποια τὸν ὀδήγησαν οἱ προγενέστερες αἰσθητικὲς καὶ ιστορικοφιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις του στὴ Γερμανία.

Κανείς θὰ εἶχε τὴν τάση νὰ πιστέψει ὅτι ἡ ἐνασχόληση τοῦ Βιζυηνοῦ μὲ τὴν καλολογία τοῦ Πλωτίνου ὀφείλεται στὴν ὥθηση τοῦ σημαντικότερου ἀπὸ τοὺς ιστορικούς τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας κατὰ τὸν 19ο αἰώνα, καθηγητῆ καὶ φίλου του στοῦ Βερολῖνο, *Eduard Zeller*⁷. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ ἀναγνώστης θὰ περίμενε νὰ συναντήσει στὶς ἀναλύσεις του ἀπόηχους ἀπὸ τὴν ιστορικὴ - φιλολογικὴ προσέγγιση καὶ τὴν ἐξελικτικὴ - γενετικὴ θεώρηση ποὺ εἶναι ἀποτυπωμένες στοὺς τόμους τῆς μνημειώδους *Philosophie der Griechen in ihrer geschichtli-*

6. Βλ. Σαχίνης, ὁ.π. 315-6 καὶ Μαμώνη, *Θρακικὰ χρονικά* ὁ.π. 58.

7. Γιὰ τὶς σπουδὲς του στοῦ Βερολῖνο πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸ σύντομο *curriculum vitae* ποὺ παρέχει ὁ ἴδιος στοῦ τέλους τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του. Βλ. Ν.Α. Βέης, "Ἡ διδακτορικὴ αὐτοβιογραφία τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ", ἔφημ. *Πρωτὰ* 29-3-1942, 2. Τὸν *Zeller* ἀποκαλεῖ ὁ ἴδιος «προσωπικὸν ἡμῶν φίλον» στὴν ἔφημ. *Χρόνος* 14-5-1885, 4. Βλ. Μαμώνη, ὁ.π. 57-8.

chen Entwicklung". Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Βιζυηνός κατά τη βιβλιογραφική επισκόπηση που επιχειρεί στα Προλεγόμενά του, το ενδιαφέρον που δείχνει ο Zeller για το συγκεκριμένο ζήτημα είναι ελάχιστο⁸. Από την άλλη μεριά, ο Βιζυηνός δεν μοιάζει να επιδιώκει καν να εξετάσει το θέμα του ιστορικά, μέσα από τα δεδομένα της φιλοσοφίας και της τέχνης της περιόδου κατά την οποία έζησε ο Πλωτίνος, ενώ παράλληλα δεν έχει τον παραμικρό ένδοιασμό να προβεί σε συσχετισμούς και εκτιμήσεις σαν εκείνες που με κατηγορηματικότητα καταδίκασε ο δάσκαλός του. Η προσέγγισή του γενικότερα φαίνεται να αντιστρατεύεται την ψυχρή επιστημονικότητα που επιζητούσε εκείνος, και κατατείνει περισσότερο σε μια συμ-παθητική (αν και κάθε άλλο παρά άκριτη) ανάγνωση και κατανόηση της φιλοσοφίας του Πλωτίνου. Οί ένοράσεις του Νεοπλατωνι-

8. 6η έκδοση, επιμελημένη από τον W. Nestle, Λειψία 1919 (ανάτυπωση: Hildesheim 1963). Βλ. εκεί τις νηφάλιες μεθοδολογικές αρχές που εκτίθενται στις σσ. 10-4 του τόμου I A, οι οποίες ουσιαστικά έθεσαν τις βάσεις για τη μελέτη της αρχαίας φιλοσοφίας ως τις μέρες μας. Ο Βιζυηνός είχε υπόψη του την τέταρτη έκδοση (1876) του έργου, στον Πρόλογο της οποίας (βλ. ό.π. XII—XIII) ο Zeller επαναβεβαιώνει την προσήλωσή του στην ιστορικότητα της προσέγγισης της αρχαίας φιλοσοφίας, απορρίπτοντας εκ προοιμίου τις αναχρονιστικές αποτιμήσεις και προεκτάσεις της.

9. Το πραγματεύεται σε μια μόνον υποσημείωση (ό.π. 587, σημ. 1), ενώ το κεφάλαιο που αφορά την παρουσίαση της φιλοσοφίας του Πλωτίνου εν γένει καταλαμβάνει περισσότερες από 160 σελίδες.

κοῦ μοιάζουν, μερικές φορές, νὰ ἐξάπτουν τὸν νοῦ καὶ τὴν φαντασία τοῦ ἐρμηνευτῆ του, καὶ νὰ τὸν ὀδηγοῦν εἴ-
 τσι στὴν ἀνάπτυξη τῶν δεικῶν του στοχασμῶν, οἱ ὅποιοι
 συνδέονται μὲ ἐκεῖνες διαμέσου τῶν νημάτων μιᾶς ἐσω-
 τερικῆς συγγένειας. Ὅπως εἶναι αὐτονόητο, κάτι τέ-
 τοιο ἐνέχει τὸν κίνδυνο τῆς ἀβιαιρεσίας, ὅμως πρέπει νὰ
 σημειωθεῖ πῶς, προκειμένου γιὰ τὴν φιλοσοφία τοῦ
 Πλωτίνου, σχεδὸν ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση
 τῆς καὶ τὸν τρόπο πού αὐτὴ μᾶς παρουσιάζεται¹⁰.

Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Βιζυηνοῦ στὴν πλωτινικὴ καλο-
 λογία δὲν ὀφείλεται ὅμως μόνον σὲ λόγους ἰδιοσυγκρα-
 σίας. Ἀπηχεῖ οὐσιαστικὰ τὴν ἀναγνώριση μέσα σὲ ἐκεί-
 νην, ὑποτυπώσεων τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν τῆς ὁποῖας
 εἶχε γνωρίσει στὴν Εὐρώπη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπου-
 δῶν του¹¹, καὶ εἰδικότερα εἶχε ἀκούσει νὰ ἀναπτύσσει

10. Βλ. Πορφυρίου, *Περὶ τοῦ Πλωτίνου βίου κ.λπ.* 14.3 μὲ τὰ σχό-
 λιά μου. Στὴ διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν τρόπο προσέγγισης τοῦ θέματος ἴ-
 σως ὀφείλεται καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ Βιζυηνοῦ παραγνώριση τῆς σημαν-
 τικῆς ἐργασίας τοῦ R. Volkmann (μετέπειτα ἐπιμελητῆ τῆς ἐκδοσης
 τῶν Ἐννεάδων ἀπὸ τὴν Bibliotheca Teubneriana, Λειψία 1883-4), *Die
 Hoche der antiken Ästhetik, oder Plotins Abhandlung vom Schönen*,
 Στεττίν 1860, ἐνῶ ἀντιθέτως, ἐπαινεῖ τὴν ἐργασία τοῦ Gregorovius
 γιὰ τὴν «πνευματικὴν συγγένειαν [ἧτις] φαίνεται συνδέουσα τὸν συγ-
 γραφέα πρὸς τὸν Πλωτῖνον».

11. Ἀκόμη καὶ οἱ ρομαντικὲς κοινοτοπίες ἀπὸ τῆς ὁποῖας ἐβρίθε ἡ
 λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς φωτίζονταν ἀπὸ τὰ νεοπλατωνικὰ δόγματα μὲ
 ἕναν ἐντελῶς καινούργιο τρόπο. Τὸ διήγημα Ἄϊ συνέπειαι τῆς παλαι-
 ᾶς ἱστορίας, τὸ ὁποῖο εἶναι πιθανὸ νὰ γράφτηκε παράλληλα μὲ τὴ μελέ-
 τη γιὰ τὸν Πλωτῖνο, εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ τέτοια μοτίβα. Ἐνδεικτικά:

στην Γοτίγγη ο «αείμνηστος διδάσκαλός του» R.H. Lotze¹². Και είναι αυτός ο συσχετισμός που τον ώθει να

α. 'Η μετεωροπορία τῶν δύο ἐρωτευμένων (145-6· πρβλ. 161-2) περιέχει σαφείς ὑπομνήσεις τῆς ἀλληγορίας τοῦ πλατωνικοῦ Φαίδρου (246b5-d2). 'Ο Πλωτῖνος ἐπικαλεῖται συχνά τὴν ἴδια περικοπὴ γιὰ νὰ ὑποδηλώσει τὴν συγγένειαν τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς πρὸς τὸν οὐράνιο «ρυθμὸ τοῦ κόσμου» (βλ., λ.χ., 'Ενν. V. 8.7.31-5). 'Η κοσμικὴ διάσταση τοῦ χαρακτήρα τῆς Κλάρας τονίζεται ιδιαίτερα κατὰ τὴν περιγραφή τῆς πλημμυρισμένης ἀπὸ «γαλανὸ καὶ οὐράνιο φῶς» στρογγυλῆς αἴθουσας τοῦ φρενοκομείου ὅπου βρίσκεται ἔγκλειστη (111).

β. 'Η «παλαιὰ ἱστορία» (ὅπως καὶ ἡ ἀρχαία φύσις στὸν Πλωτῖνο, 'Ενν. I 8.7.6) ἀντιπροσωπεύει τὸν «βόρβορο» τῆς πρόστυχης ὑλικότητας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τόσο ἀπελπισμένα ἐπιζητεῖ νὰ καθαρθεῖ ὁ Πασχάλης (alter ego τοῦ ἀφηγητῆ-συγγραφέα, ὅπως ἐπισημαίνουν ὁ W.F. Wyatt, 'Συνέπειαι', Διαβάζω 278 [8-1-92], 43 καὶ ὁ Μ. Χρυσανθόπουλος, Γεώργιος Βιζυηνός: μεταξὺ φαντασίας καὶ μνήμης, Ἀθήνα 1994, 95). Πρβλ. τίς σσ. 137 καὶ 152 μὲ Πλωτ., 'Ενν. I 6.6.1-8, 9.25-34 καὶ I. 8.14.19-34.

γ. 'Η «μοναξία» τοῦ πατέρα τῆς Κλάρας, καθηγητῆ Μ., βρίσκει ἀντιστοιχία σὲ ἐκείνην τοῦ Πασχάλη (141), ὁ ὁποῖος ἔτσι «φιλοξενεῖται ἐγκαρδιώτερον» ὡς μόνος πρὸς μόνον (πρβλ. 'Ενν. I 6.7.9 μὲ τὸ σχόλιό μου).

δ. 'Ο ἔρωτας τῆς Κλάρας φωτίζει «ὡσάν τὸν ἥλιον τῆς πρώτης, παρθένου Δημιουργίας» (147), ὅπως στὸν Πλωτῖνο ἡ πρώτη ἀρχή, ὁ ἥλιος τοῦ Ἀγαθοῦ, προκαλεῖ μὲ τὸ φῶς τοῦ ἀπειρον ἔρωτα καὶ δεινοὺς πόθους ('Ενν. VI 7.32.28 καὶ 34.1).

12. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ πῶς, ὅταν χρησιμοποιεῖ τὴν τυπικὴ αὐτὴ ἔκφραση, ὁ Βιζυηνός κυριολεκτεῖ. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἐπανειλημμένες ἀναφορὲς ποὺ βρίσκουμε στὴν προκείμενη μελέτη, ὁ Lotze μνημονεύεται μὲ τὴν ἴδια στερεότυπη φράση στὸ διήγημα 'Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας', 105, καὶ στὸν Πρόλογο τῶν Στοιχείων

προβεί σὲ γενικότερες αἰσθητικές θεωρήσεις, ἀλλὰ καὶ σὲ ὀρισμένες παράτολμες ἐρμηνεῖες τοῦ ἀντικειμένου ποὺ ἐξετάζει. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ὑποβάθμισης, στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου Β', τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας τῆς ἀκουστικῆς ἀντίληψης καί, κατὰ συνέπεια, τῆς μουσικῆς, σὲ σχέση μὲ τὴν ὄραση καὶ τὶς εἰκαστικές τέχνες, ἐνῶ γιὰ τὸν Πλωτῖνο εἶναι σαφές ὅτι τὸ ἐν ἀκοαῖς καλόν, καθότι περισσότερο ἀσώματο καὶ μαθηματικὰ συγκροτημένο, βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀφανῆ ἀρμονίαν τῶν νοητῶν ἰδεῶν· γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἐπιλέγεται ἀπὸ ἐκεῖνον ἡ μουσικὴ ὡς πρώτη βαθμίδα τῆς ἀναγωγικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑπέρτατο Ἄγαθό¹³. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς παραπομπές ποὺ δί-

Λογικῆς του (ἐν Ἀθήναις 1885), 1. Στὰ Προλεγόμενα τῆς προκείμενης μελέτης ἀναφέρεται ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκθέτει τὴ φιλοσοφία του ὁ Πλωτῖνος προξενεῖ «εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἀποκομίζεται τις ἐκ τῆς ἀκροάσεως τῶν ἐν τινι γερμανικῷ φροντιστηρίῳ ἀναπτυσσομένων κρίσεων τοῦ καθηγητοῦ». Ἡ ὁμοιότητα («ἐὰν δὲν ὑπάρχει ταυτότης») μεταξὺ τῶν συστημάτων τῶν δύο φιλοσόφων ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερα στὴν τελευταία ὑποσημείωση τοῦ κεφαλαίου Ε'. Ὁ συγγραφέας σπούδασε κοντὰ στὸν Lotze ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1875 ὡς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1877 καὶ ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1880 ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1881. Ἄς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι, στὸ προαναφερθὲν διήγημα, ἡ μαθητεία τοῦ ἀφηγητῆ στὴν Γοτίγγη θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Πασχάλη ὅτι τὸν κατέστησε «δεινὸν φιλόλογον», ἀλλὰ καὶ τοῦ προσπόρισε τὴν ἰκανότητα «νὰ παρεξηγῆ τοὺς κλασσικοὺς εἰς τὰ παιδάρια» (158-9· πρβ. Πορφυρίου, δ.π. 14.18-20)!

13. Βλ. Πλωτίνου, Ἐνν. I 3.1.20-34 καὶ I 6.3.28-33 μὲ τὰ σχόλιά μου. Ἐπίσης E. Moutsopoulos, 'La participation musicale chez Plotin', *Φιλοσοφία* 1 (1971), 379-83.

νει ο ίδιος ο Βιζυηνός, ή έρμηνεία του καθοδηγείται έδω από τις αντίληψεις του δασκάλου του σχετικά με την «άντικειμενικότητα» των αισθήσεων, ως δυνάμεων άποκαλυπτικῶν «του έν τῇ φύσει επικρατουέντος πνεύματος»¹⁴.

Η αισθητική θεωρία του Lotze γενικά μπορεί να γίνει κατανοητή ως αντίδραση έναντίον εκείνης του προκατόχου του στη φιλοσοφική έδρα τῆς Γοτίγγης J. F. Herbart, και ιδιαίτερα τῆς άκραίας φορμαλιστικῆς έκδοχῆς της (Formästhetik) που εισηγήθηκαν οι επίγονοί του, με κύριο εκπρόσωπό τους τον R. Zimmermann¹⁵. Σύμφωνα με τούτην, ή αισθητική άξία ένός αντικειμένου αποτιμάται με βάση τῆ μορφή του, δηλαδή τῆ σχέση των μερών του μεταξύ τους. Τα άπλά στοιχεία που συνθέτουν ένα έργο τέχνης, οί μεμονωμένοι ἤχοι ἢ οί μεμονωμένες γραμμές, τὰ χρώματα κ.λπ., είναι άπλῶς ύλικά δεδομέ-

14. Οί αντίληψεις αυτές φαίνεται πως υποκρύπτονται και πίσω από τὸ θέμα τῆς «άντιδικίας» μεταξύ τῆς δράσης και τῆς άκοῆς, που τὸ συναντοῦμε σέ διάφορα σημεία του λογοτεχνικοῦ του έργου. Βλ. σχετικά Β. Ἀθανασόπουλος, Οί μύθοι τῆς ζωῆς και του έργου του Γ. Βιζυηνου, Ἀθήνα 1992, 331-4.

15. Για ὅσα ακολουθοῦν βλ. τίς άνασκοπήσεις του τεράστιου σχετικοῦ ύλικου από τον Β. Croce, *Aesthetic as a Science of Expression and General Linguistic* (δεύτερη έκδοση τῆς άγγλικῆς μετάφρασης του D. Ainslie), Νέα Ὑόρκη 1922, 370 έπ., και από τους Κ.Ε. Gilbert & H. Kuhn, *A History of Esthetics*, Νέα Ὑόρκη 1939, 503-16. Βλ. επίσης Ε.Π. Παπανουῦτσος, *Αίσθητική* (δεύτερη έκδοση), Ἀθήνα 1953, 56-7 και τὸ σημαντικό άρθρο του Zimmermann 'Aesthetik' στο *Meyers Konversations-Lexikon* (3η έκδοση), Λειψία 1874, τόμ. 1, 185-8.

να, άνεπίδεκτα αίσθητικῆς ἀξιολόγησης, ὅμως οἱ συνθέσεις τους σὲ μορφοποιημένα σύνολα ὑπάγονται σὲ ἐκτιμήσεις ὡς πρὸς τὴν ποσοτικὴ καὶ τὴν ποιοτικὴ τους ὀργάνωση καὶ τὸν βαθμὸ πού ἡ ἑναρμόνισή τους ἀποφέρει ἓνα σύνολο συγκροτημένο καὶ ἑνιαῖο. Ὡς πρότυπο τῆς θεωρίας του ὁ βιεννέζος Zimmermann ἔπαιρνε τὴν ἀρμονικὴ συνάρθρωση τῶν μουσικῶν φθόγγων σὲ μιὰ σύνθεση, ἣ ὁποία, κατὰ τὴ γνώμη του, ἀντικατοπτρίζει ἔτσι τὴ θεμελιώδη ἐνότητα ἐνὸς ιδεώδους αίσθητικοῦ προτύπου (*Vorbild*), πού μπορούσε νὰ βρεῖ ἔκφραση μέσῳ ἐκτύπων του (*Nachbilder*) καὶ στὶς διάφορες ἄλλες τέχνες, ἢ καὶ στὴν ἴδια τὴ Φύση.

Ἡ μεγαλύτερη ἀντίθεση ἀπέναντι στὸν αίσθητικὸ φορμαλισμὸ ἐκδηλώθηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἐγγελιανῶν, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν Fr. Th. Vischer, ὁ ὁποῖος, στὴν ἐξάτομη πραγματεία του *Ästhetik, oder Wissenschaft des Schönen* (Reutlingen 1846-57) εἶχε προβάλλει τὴν τέχνη ὡς τὸν χῶρο ἐκεῖνον ὅπου, μέσῳ τῆς ἐνσυναίσθησης (*Einfühlung*)¹⁶, τὸ πνεῦμα ἐκτείνεται καὶ «ἀνευρίσκει τὸν ἑαυτό του στὶς ἐμφάσεις τοῦ κόσμου», ἐνῶ ἀργότερα δὲν δίστασε νὰ χαρακτηρίσει τὶς θεωρίες τοῦ Zimmermann ὡς «γκροτέσκα σύζευξη μυστικισμοῦ καὶ μαθηματικῶν». Ἐξ ἴσου ἐπικριτικὴ ἦταν καὶ ἡ στάση τοῦ —ὄχι ἀντίθετου, κατὰ τὰ ἄλλα, στὶς ἀπόψεις τῶν ἐρβαρτιανῶν— H. Lotze, ὁ ὁποῖος καταλόγιζε στοὺς φορμαλιστὲς ὅτι παρέβλεπαν τὴν «πνευμα-

16. Βλ. σχετικὰ Παπανοῦτσος, ὁ.π. 208-11.